

УДК 378.147

Анатолій Миколайович МАШТАЛЕР,
*заступник начальника факультету іноземних мов і гуманітарних
дисциплін з навчально-методичної роботи Національної академії
Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького,
м. Хмельницький*

СТАН РОЗВИНЕНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

У статті здійснено спробу обґрунтувати стан сформованості професійної компетентності офіцерів-прикордонників під час проходження дистанційних курсів підвищення кваліфікації. З урахуванням якісної оцінки виокремлено рівні сформованості професійної компетентності офіцерів-прикордонників: високий, середній, достатній і критичний. Окреслені рівні сформованості професійної компетентності офіцерів-прикордонників дали змогу визначити критерії, необхідні для об'єктивного і диференційованого оцінювання їх професійної готовності: якість засвоєння спеціальних знань засобами інформаційно-комунікаційних технологій; міцність засвоєння спеціальних знань засобами комунікації; здатність до структурування і перетворення інформації; мотивація й активність офіцерів-прикордонників.

Ключові слова: професійна компетентність, офіцери-прикордонники, підвищення кваліфікації, рівні, критерії, професійна готовність, освіта.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний етап реформування системи військової освіти характеризується пошуком і втіленням шляхів підвищення професіоналізму і загальної культури військово-

вослужбовців. З огляду на те, що ефективність вирішення поставлених перед прикордонним відомством завдань з охорони державного кордону і цілісності України, в основному, визначається якістю підготовки офіцерських кадрів, проблема формування їх професійної компетентності є актуальним напрямом педагогічних досліджень [1–3]. Особливого значення набуває така організація освітнього процесу, яка забезпечує розширення пізнавальної активності та розвиток інтелекту офіцерів-прикордонників, їх професійних та особистісних якостей, цілеспрямоване й ефективне становлення професійної компетентності.

Обґрунтування змісту освіти є однією з важливих і традиційних проблем дидактики. Ураховуючи соціальну сутність і педагогічну приналежність змісту освіти, його можна визначити як педагогічну модель соціального замовлення, спрямовану до освітньої системи. Така модель має багаторівневу ієрархічну структуру. На вищому рівні – рівні загальнотеоретичного уявлення, зміст освіти набуває узагальненого системного знання про склад, елементи, структуру та функції соціального досвіду, що передається суб'єктам навчання. На рівні навчального предмета сформовано уявлення про окремі частини змісту, яким притаманні специфічні функції в освіті. Тому підходи до вирішення проблеми змісту освіти залежать від соціального замовлення, цілей освіти і навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. У сучасних умовах цілі вищої військової освіти зводяться не до підготовки вузькоспрямованих фахівців для конкретної сфери діяльності, а до розвитку особистості військовослужбовця, підвищення його професійної компетентності. До сьогодні в Україні проведено низку серйозних досліджень, присвячених розкриттю багатоманітних аспектів процесу підготовки майбутніх фахівців у різних галузях професійної діяльності, у тому числі у військовій сфері. Широко відомі праці зарубіжних педагогів і психологів Ю. Бабанського, В. Беспалька, П. Гальперіна, Б. Гершунського, Н. Кузьміної, І. Роберт, Н. Талізінної та ін. Значний інтерес становлять роботи українських вчених В. Баркасі, Н. Горішної, О. Євсюкова, Л. Карпової, В. Кременя, М. Левківського, О. Сергійчука тощо. Однак, незважаючи на значний ін-

терес дослідників, проблема формування професійної компетентності у майбутніх офіцерів-прикордонників залишається досить актуальною.

Метою статті є визначення рівнів і критеріїв сформованості професійної компетентності офіцерів-прикордонників під час проходження дистанційних курсів підвищення кваліфікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес навчання офіцерів-прикордонників у системі підвищення кваліфікації Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького (НАДПСУ), його зміст та організація об'єктивно залежать від рівня розвитку військової науки, озброєння і техніки, технологій їх використання, організаційної структури відповідних прикордонних підрозділів, способів захисту кордону України і державних інтересів. Офіцер-прикордонник повинен бути всесторонньо підготовлений до виконання своїх функціональних обов'язків в будь-яких умовах. Цю залежність виражає діалектичний принцип відповідності змісту навчання у вищому прикордонному навчальному закладі до потреб професійної діяльності офіцера-прикордонника в умовах мирного і військового часу.

З огляду на те, що процес підвищення кваліфікації офіцерів-прикордонників є складним, суперечливим і багатогранним, то оцінити якісні та кількісні параметри його динаміки доволі складно. Тому на підставі спеціального професійно-орієнтованого навчального середовища необхідно визначити рівні та критерії сформованості професійної компетентності офіцерів-прикордонників, під якими розуміємо сукупність об'єктивних і суб'єктивних показників, що дають якісну характеристику її стану, і спираючись на які, можна виявити сутнісні властивості і міру вияву в діяльності [4].

На період з вересня 2013 р. по грудень 2014 р. проводився констатувальний етап експерименту з визначення рівня сформованості професійної компетентності офіцерів-прикордонників, в якому брали участь 28 осіб науково-педагогічного складу центру підвищення кваліфікації персоналу Державної прикордонної служби України, а також 278 офіцерів прикордонної служби, які навчалися дистанційно на курсах підвищення кваліфікації.

Для об'єктивного проведення констатувального етапу експериментального дослідження, а також з урахуванням якісної оцінки нами виокремлено рівні сформованості професійної компетентності офіцерів-прикордонників під час проходження дистанційних курсів підвищення кваліфікації: високий, середній, достатній і критичний.

Високий рівень характеризується здатністю офіцерів-прикордонників забезпечити максимальну продуктивність діяльності і є виявом єдності думок, почуттів і дій, гармонією в суб'єктивних характеристиках. Офіцерам-прикордонникам цього рівня властиві ґрунтовні знання, що є основою оперативного мислення, у структурі якого вони системно впорядковані й актуалізовані і дозволяють вирішувати основні завдання з охорони державного кордону, передбачені посадовими обов'язками. Офіцери-прикордонники на високому рівні сформованості професійної компетентності характеризуються ініціативністю, креативністю, активністю в навчально-пізнавальній діяльності, бездоганно володіють прийомами роботи з технічними засобами охорони державного кордону.

Середній рівень характеризується здатністю офіцерів-прикордонників забезпечити відносно високу продуктивність діяльності. Для них характерні відповідні переконання, необхідні знання, практичні вміння та навички, що дозволяють професійно здійснювати службову діяльність. Цей рівень сформованості професійної компетентності відрізняється узгодженістю думок, почуттів, поведінки як єдності, проте ця узгодженість є негармонійною. У цьому виявляється недостатня розвиненість самостійності (суб'єктивності). Пізнавальна активність офіцерів-прикордонників зростає під час застосування інформаційно-комунікаційних технологій у професійній діяльності. Більшість з них частково задіяні для самовиховання персоналу, керуючись особистими і професійними мотивами. Важливе значення для офіцерів-прикордонників має можливість емоційного спілкування і самовираження в процесі професійної діяльності.

Достатній рівень сформованості професійної компетентності характеризується здатністю забезпечити часткову продуктивність діяльності офіцерів-прикордонників. Це реалізується, здебільшого, на рівні мотиваційно-потребнісної сфери. Офіцери-прикордонники володіють ситу-

ативними професійними знаннями, які не набули статусу мотивації, є обмеженими і безсистемними. Вони допускають серйозні помилки або недостатньо оперативно виконують завдання щодо охорони державного кордону, тобто практичні вміння обмежені. На цьому рівні офіцери-прикордонники виявляють ситуативну залежність поведінки від зовнішніх обставин.

Критичний рівень характеризується нездатністю офіцерів-прикордонників забезпечити ефективну діяльність (професійна компетентність не сформована) під час виконання посадових обов'язків. У них відсутня пізнавальна активність у сфері професійної діяльності, знання поверхневі, виявляються на рівні ознайомлення з законодавчими та нормативно-правовими актами, із загальними правами людини та громадянина, вміння самостійно визначати форми та способи діяльності під час виконання службових обов'язків відповідно до чинного законодавства та посадових інструкцій розвинені слабо, відсутнє розуміння ситуації, що склалася, існує емоційно-моральна нерозвиненість. Під час виконання професійних обов'язків офіцери-прикордонники є пасивними, у них відсутня мотивація до самовдосконалення і саморозвитку, характерна схильність впливу конкретної ситуації, домінує негативна установка.

У ході експериментального дослідження використано такі методи дослідження: аналіз психолого-педагогічної, навчальної, методичної та спеціальної літератури; аналіз підручників і навчальних посібників зі спеціальних дисциплін, законодавчих та нормативно-правових актів, навчальних програм, тематичних планів; аналіз результатів навчання спеціальних дисциплін у центрі підвищення кваліфікації; спостереження, аналіз та узагальнення набутого досвіду; анкетування слухачів, бесіди з викладачами і статистична обробка отриманих результатів.

Окреслені методи дозволили визначити не тільки рівні сформованості професійної компетентності офіцерів-прикордонників, які навчалися на курсах підвищення кваліфікації, а також необхідні для об'єктивного і диференційованого оцінювання критерії.

Для визначення першого критерію – якості засвоєння спеціальних знань засобами інформаційно-комунікаційних технологій, проведено аналіз результатів підсумкової звітності з вивчення спеціальних дисци-

плін офіцерами-прикордонниками органів охорони державного кордону та забезпечення, які навчалися за дистанційною формою (офіцери відділів прикордонної служби, начальники відділів прикордонної служби, мультіплікатори з прикордонного контролю, начальники відділень інспекторів прикордонної служби та ін.). Найвищу успішність продемонстрували такі категорії посадових осіб: офіцери відділів прикордонної служби, начальники відділів прикордонної служби і начальники відділень інспекторів прикордонної служби. З урахуванням отриманих результатів зазначена категорія посадових осіб взята за основу для проведення констатувального етапу експерименту.

Оцінка рівня розвиненості професійної компетентності офіцерів-прикордонників проводилася за стобальною шкалою (відповідно з кредитно-трансферною технологією навчання), яка на відміну від традиційної чотирибальної шкали дозволяє більш гнучко оцінити знання, навички і вміння, набуті офіцерами-прикордонниками під час навчання на курсах підвищення кваліфікації офіцерів органів охорони державного кордону та забезпечення. Ця шкала використовувалася з урахуванням сформованої педагогічної практики щодо виставлення підсумкових оцінок із використанням знаків “плюс” – “мінус” і розширення діапазону оцінювання.

Для встановлення взаємозалежності між стобальною шкалою оцінювання і виділеними рівнями сформованості в офіцерів-прикордонників професійної компетентності оцінювання проводилось диференційовано для чотирьох груп. До першої групи віднесено результати, оцінені від 10 до 20 балів, що відповідає критичному рівню, до другої групи – від 30 до 50 балів, що відповідає достатньому рівню, до третьої групи – від 60 до 80 балів – середньому рівню, до четвертої групи – від 90 до 100 балів – високому рівню відповідно. З огляду на це, проведено підсумкове оцінювання рівня засвоєння спеціальних знань в офіцерів-прикордонників відповідно до чотирирівневої системи критеріїв. Високий рівень засвоєння спеціальних знань продемонстрували 21,9 % офіцерів-прикордонників, 31,5 % – середній рівень, 46,5 % – достатній і 0 % – критичний. Отримані результати свідчать про те, що у більшості офіцерів-прикордонників (53,5 %) рівень якості засвоєння спеціальних знань є вищим середнього.

При цьому офіцерів-прикордонників із номінальним рівнем знань не виявлено.

Оцінювання другого критерію – міцність засвоєння спеціальних знань засобами комунікації, здійснювалось шляхом застосування методу тестування, що проводився з місячним інтервалом для визначення залишкових знань. В експерименті брали участь начальники відділень прикордонної служби. Тестування проводилось після вивчення навчальної дисципліни “Інформаційно-телекомунікаційні системи в Державній прикордонній службі України”. Середній бал за результатами підсумкового контролю склав 40,2 бала, а за результатами проміжного контролю (з інтервалом один місяць) – 40,0. Отже, міцність засвоєння спеціальних знань у контрольній групі склала 30,8 %, що дає підстави стверджувати про середній рівень сформованості професійної компетентності.

Оцінювання третього критерію – здатність до структурування і перетворення інформації, проводилось за результатами комплексного тестування. У контрольній групі середній бал склав 40,2 бала, що свідчить про сформованість середнього рівня професійної компетентності офіцерів-прикордонників.

Мотивація й активність офіцерів-прикордонників як четвертий критерій оцінки досліджувався на основі методу анкетування, метою якого було виявлення акмеологічних інваріантів та професійних позицій слухачів курсів підвищення кваліфікації, які навчалися за дистанційною формою навчання. Аналіз результатів анкетування свідчить, що абсолютна більшість офіцерів-прикордонників (89,4 %) задоволені обраною професією, 88,2 % слухачів бажають продовжити військову службу за призначенням. Про високий рівень мотивації щодо розвитку професійної компетентності свідчить той факт, що 94,6 % офіцерів хочуть досягнути успішного кар’єрного росту, 93,1 % відчують необхідність у професійній самоосвіті. Проте 22,1 % офіцерів-прикордонників не можуть в повному обсязі застосувати набуті раніше знання, вміння і навички, а 12,2 % слухачів відчують труднощі під час відповіді на дане питання. Як середній і високий рівень знань і вмінь оцінили 68,5 % і 76,3 % офіцерів-прикордонників, що свідчить про їх завищену самооцінку.

Висновки. Результати констатувального етапу експерименту дають підстави зробити їх узагальнення, зокрема: значна частина слухачів дистанційних курсів підвищення кваліфікації (46,5 %) на початку навчання має рівень сформованості професійної компетентності нижче середнього в результаті недостатньо розвинених професійно значущих якостей офіцерів-прикордонників.

Шляхи вирішення проблеми якісної професійної підготовки на курсах підвищення кваліфікації слід шукати в удосконаленні методики викладання спеціальних дисциплін на основі використання професійно-орієнтованих і дистанційних технологій навчання та формування в офіцерів-прикордонників позитивної мотивації.

Список використаної літератури

1. Дзюба В. М. Патріотичне виховання майбутніх офіцерів внутрішніх військ у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 20.02.02 “Військова педагогіка та психологія” / В. М. Дзюба. – Хмельницький, 2002. – 21 с.
2. Євсюков О. Ф. Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх офіцерів у навчальному процесі вищого військового навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / О. Ф. Євсюков. – Харків, 2006. – 172 с.
3. Зелений В. І. Розвиток педагогічної культури молодих офіцерів внутрішніх військ МВС України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук спец. : 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / В. І. Зелений. – Хмельницький, 2003. – 18 с.
4. Интенсификация учебного процесса ВИПС на основе внедрения в обучение компьютеризированных учебников. – Орел : ВИПС, 1995. – 143 с.

Рецензент – кандидат педагогічних наук, доцент Сердюк Ю. І.

Стаття надійшла до редакції 13.10.2014.

Машталер А. Н. Состояние развитости профессиональной компетентности офицеров-пограничников

В статье предпринята попытка обосновать состояние сформированности профессиональной компетентности офицеров-пограничников во время прохождения дистанционных курсов повышения квалификации.

С учетом качественной оценки выделены уровни сформированности профессиональной компетентности офицеров-пограничников: высокий, средний, достаточный и критический. Обозначенные уровни сформированности профессиональной компетентности офицеров-пограничников позволили определить критерии, необходимые для объективного и дифференцированного оценивания их профессиональной готовности: качество усвоения специальных знаний средствами информационно-коммуникационных технологий; прочность усвоения специальных знаний средствами коммуникации; способность к структурированию и преобразованию информации; мотивация и активность офицеров-пограничников.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, офицеры-пограничники, повышение квалификации, уровни, критерии, профессиональная готовность, образование.

Mashtaler A. M. **State of border guard officers' professional competence development**

The article is an attempt to justify the state of borderguards officers' professional competence formation during distance training courses. It was established that the border guard officers should be thoroughly prepared to perform their duties in any environment. This dependence expresses the dialectical principle of correspondence learning content in high border guard school to the needs of the professional border guard officer in conditions of peace and war. The organization of the educational process is of particular importance that ensures expansion of cognitive activity and intellect development of border guard officers, their professional and personal qualities, purposeful and effective establishment of professional competence. The content of education becomes generalized system of knowledge that objectively depends on the level of military science, weapons and technology, organizational structure of border guard units, ways to protect the border of Ukraine and the public interests. As the process of training of border guard officers is complex, contradictory and multifaceted, so it is difficult to assess qualitative and quantitative parameters of the dynamics. Levels of formation of professional competence of border guard officers are given considering the qualitative assessment during their distance

learning courses of training: high, medium, sufficient and critical. High level is characterized by the ability of border guard officers to ensure maximum performance. It is a manifestation of the unity of thoughts, feelings and actions in harmony subjective characteristics. Intermediate level is characterized by the ability of border guard officers to ensure relatively high productivity activities. Sufficient level of professional competence development is characterized by the ability to provide partial performance of border guard officers. The critical level is characterized by the inability of border guard officers to ensure efficient operation while performing service duties. During the experimental research the following methods were used: analysis of psycho-pedagogical, educational, methodical and professional literature; analysis of textbooks and manuals on specific subjects, laws and regulations, curricula, syllabus; analysis of teaching special subjects in qualification improvement center; observation, analysis and synthesis of lessons learned; surveys of students, interviews with teachers and statistical processing of the results. Designated levels of formation of border guard officers professional competence allowed to distinguish the criteria necessary for objective and differentiated assessment of their professional preparedness: quality mastering specific knowledge by means of information and communication technologies; mastering specific knowledge strength by means of communication, the ability to structure and transformation of information; motivation and activity of border guard officers. The survey results give reason to believe that many of the students of distance training courses on early learning on the level of professional competence formation is below average as a result of underdeveloped professionally significant qualities of border guard officers.

Keywords: *professional competence, border guard officers, training, levels, criteria, professional readiness, education.*